

Pospíšil, Ivo

Literárněvědná reflexe literatury pro děti: Do jaké míry je inspirativní pro celou literární vědu?

Slavica litteraria. 2015, vol. 18, iss. 2, pp. 236-240

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134904>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

(opakuje se zde pár stále stejných jmen a děl, většinou koncepčně odvozených příruček a slovníků, jejichž jedinou výhodou je jejich všeobecně srozumitelný jazyk – s tím spojený deficit vícejazyčného pozadí), vše je příliš uzavřené do slovenského, dílem českého prostoru jako by bez možnosti mezinárodní konfrontace. Berme to tak, že jde o první kroky v podstatě správným směrem, že to rozšíření a prohloubení nás teprve čeká. Tato nitranská iniciativa je – přes uvedené připomínky spíše inspirativního rázu – cenná a je třeba v ní pokračovat. Je to otázka koncepce, kterou editor vytvořil již nyní dobře, a také účastníků těchto pravidelných setkání.

Ivo Pospíšil

LITERÁRNĚVĚDNÁ REFLEXE LITERATURY PRO DĚTI: DO JAKÉ MÍRY JE INSPIRATIVNÍ PRO CELOU LITERÁRNÍ VĚDU?

Ondrej Sliacky a kolektiv: *Dejiny slovenskej literárnovednej reflexie literatúry pre deti a mládež*. Bratislava: Ústav filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2014. 191 s. ISBN 978-80-223-3790-8.

Jako českého literárního vědce mě velmi mrzí, jak se především organizačně propadá česká literární věda, která se systematicky zabývá literaturou pro děti (proč nikoli „pro mládež“ a proč je studium dětské literatury důležité z hlediska ontologie, etiky a „citového dluhu“ jsme už vysvětlili jinde a bylo to souhlasně komentováno koryfejem oboru na Slovensku O. Sliackým na stránkách Bibiany)¹. Právě Ondrej Sliacky, nejvýznamnější slovenský literární vědec, jenž se na vysoké úrovni a mnoho let zabývá literaturou pro děti a jenž je současně šéfredaktorem revue Bibiana, a má tak možnost modelovat současnou reflexi dětské literatury (na Slovensku mají, jak známo, mezinárodní dům umění pro děti Bibiana v Bratislavě na Panské 41, kde současně tato revue vychází) udělal se svými kolegy další krok, jímž se slovenská literární věda zabývající se dětskou literaturou kvalitativně a koncepčně v dobrém slova smyslu „vzdaluje“ české, i když ta má stále své „hvězdné autory“, své studie a knihy, ale v tímovém výzkumu jsou Slováci vpředu. Není to náhoda: již na konci šedesátých a zejména od sedmdesátých let 20. století tu byla nová metodologie nitranského týmu, a to v různých organizačních jednotkách, a na to se potom navázalo. Kdysi bylo jedním z center tohoto bádání také Brno, jeho Pedagogická fakul-

¹ Viz POSPÍŠIL, Ivo: *Nová literární věda a studium literatury pro děti*. Ladění III (VIII), 1998, č. 3, s. 2–5; týž: *Několik volných úvah o textech pro děti*. In: O interpretácii umeleckého textu 27. Intermediálny rozmer tvorby pre deti a mládež. Zost. Miroslava Režná – Hana Zelenáková. Nitra, 2014, s. 74–86. O posledně uvedené stati viz SLIACKY, Ondrej: *Literárnovedná reflexia literatúry pre deti a mládež 2014*. In: Bibiana 2015, č. 2, s. 39–46, přímo na s. 45–46.

ta Masarykovy univerzity a speciální Ústav literatury pro děti a mládež jako autonomní jednotka mateřské bohemistické literárněvědné katedry, vycházel tu časopis *Ladění* (jehož spirem agentis byl po léta v různých personálních konstelacích nynější doc. Jiří Poláček), dlouholetá vedoucí pracoviště doc. Naděžda Siegllová byla funkcionářkou IBBY (International Board on Books for Young People) – to vše je – zdá se – minulostí, stejně jako sám časopis *Ladění*. I když badatelé o dětské literatuře píšou dál a jistě kvalitně, zúčastňují se konferencí, jejich specializované organizační a pracovní základy však řídnou. Je sice pravda, že literatura pro děti je přirozenou součástí literatury jako takové a vyděluje se jen podle adresáta umělecké informace (děti, ženy, sportovci, cestovatelé), ale je to adresát výjimečný, výlučný, klíčový. Zdá se, že se nám likvidace daří více než budování a neplatí to zdaleka jen o dětské literatuře: mohli bychom v českém prostoru uvést řadu nekrologů projektů, jež se podařily, ale byly potom často záměrně zlikvidovány – ve všech možných dobách. Tento proces se jistě nezastavil, naopak stále pokračuje. Nicméně právě Ondrej Sliacky je z těch slovenských badatelů, kteří spojení s českým prostředím akcentují a vůbec spolupráce česko-slovenská na tomto poli se i jeho zásluhou rozvíjí. Je to vidět i na jeho páteční studii v recenzovaném svazku podpořeném grantem VEGA *Literárnovedná reflexia literatúry pre deti a mládež v rokoch 1780–1948*. Je to příspěvek rozsáhlý a zabírá velký časový úsek. Je zřejmé, že na počátku byla slovenská dětská literatura psaná v podstatě česky: nebudeme tedy raději hovořit o „poslovenštění“, spíše o slovenské adaptaci německých předloh skrze literární češtinu, např. u textů Jána Sepešiho *Bibliotéka pro dítky, obsahující v sobě knížečky měsíčné* (1819): to se ovšem týká i Jana/Jána Kollára a dalších. Slovenská literatura, stejně jako česká, obecně a pro děti zvláště řeší stále problém identity: tedy co do ní zařadit a co nikoli právě z hlediska používaného jazyka. Česká i slovenská literatura to vyřešily podobně: do české literatury nepatří díla psaná německy (tedy F. Kafka samozřejmě nepatří do české literatury, ale to se týká i Němci německy psané středověké literatury vznikající na území Zemí koruny české), snad kromě některých děl, psaných etnickými Čechy (J. Dobrovský), ale není to úplně (např. německy psaná díla autorů, kteří se později etablovali jako čeští spisovatelé, se do české literatury nezařazují, např. básnická prvotina K. H. Máchy *Versuche des Ignaz Macha*, 1829). Dnes se tato literatura uvádí jako „kontext“ česky psané literatury. To neplatí v případě latiny a je to vcelku logické, když vezmeme v úvahu funkci latiny v podstatě až do počátku novověku i poněkud dále. V slovenské literatuře je tomu podobně: vylučují se z ní díla psaná německy, až na výjimky, a maďarsky. Jazyk je tedy stále dominantním znakem příslušnosti k národní literatuře, i když nikoli absolutním. Velmi přesně charakterizuje Sliacky osvícenský spor o metodu a také to, co osvícenství přineslo dětské literatuře. Podobně přesně a s akribií „mapuje“ první slovenské pokusy o odbornou reflexi

dětské literatury v Matici i v generaci štúrovců. Správně charakterizuje skutečný počátek literárněkritické reflexe dětské literatury do dvacátých let 20. století, tedy do období první Československé republiky. Nevyhýbá se kontroverzním momentům, které se objevily na kongresu slovenských spisovatelů v Trenčanských Teplicích roku 1936, kriticky komentuje koncepcce P. Jilemnického, Š. Krčméryho, F. Krále, H. Gregorové, J. Štefánika, J. Cígera-Hronského aj. a přesně ukazuje na to, že počátek této reflexe probíhal v nelehkém období druhé poloviny třicátých let 20. století a pohyboval se mezi póly didaxe a uměleckosti, estetiky a ideologického tlaku.

Právě o smutné době 1949–1956 píše Eva Faithová. Velmi kompetentně pojednává o politickém tlaku i o období pomalého „tání“ po roce 1953. Na konkrétním materiálu (J. Poliák, Z. Klátik aj.) ukazuje na posuny k analytičnosti od původního schematismu a ideologické didaxe. „Bibli“ politického tlaku byly tehdy statě sovětského ideologa Andreje Ždanova, který se „proslavil“ již v těsně poválečném období persekucemi Anny Achmatovové a M. Zoščenka a časopisů Leningrad a Zvezda (výbor pod názvem *O umení* vyšel slovensky 1950). Materiál Miloše Ondráše byl už pestřejší a zajímavější, neboť jde o dobu po roce 1956 a šedesátá léta. Tato léta charakterizuje výbuch diskusí a polemik, hledání (J. Poliák: *Úskalia našej literatúry pre mládež a literárna kritika*, 1956). Zkoumá časopisecké recenze, studie apod., a osobnosti L. Feldeka, M. Ferka, O. Čepana, J. Poliaka, S. Šmatláka aj., kteří sehráli svou úlohu v novém „probuzení“ dětské literatury na konci padesátých let a později. Andrea Mikulášová si vytyčila úkol pojednat o kritickém období 1968–1990 a roli nitranské školy. Velké časové rozpětí je výhodné: je tu lepší možnost ukázat na tendence kontinuitní a diskontinuitní, kdy již kontinuita byla silnější a kdy se nepodařilo zcela zlikvidovat koncepcce, které zrály v šedesátých letech minulého století, i když byli postižováni lidé a omezovány nebo likvidovány jejich publikační možnosti. Na druhé straně se dětská literatura stávala enklávou a refugiem: to se v českém prostředí dělo spíše v padesátých letech (J. Seifert: *Maminka, Píseň o Viktorce*), v době tzv. normalizace/konsolidace už zřídka – „normalizace“ byla prostě na Slovensku nesrovnatelně měkčí a pro většinu postižených končí její nejhorší projevy nejpozději v polovině sedmdesátých let. Vzpomínám, jak ani roku 1985 a ani o něco později se např. v Brně nepodařilo založit nový literární časopis, který by vyplnil vakuum po zakázaných (tehdy to už bylo 15 let) Hostovi do domu a Indexu.

Zuzana Stanislavová vyčerpávajícím způsobem pojednala o celém období po roce 1970. Charakterizovala společenskou situaci na počátku tzv. normalizace a psala o této produkci na jednotlivých vysokoškolských pracovištích na Slovensku včetně období po roce 1989. Nezapomněla ani na svoji někdejší spolupráci s Vierou Žemberovou v devadesátých letech 20. století (Pamatuji si na účast obou na prvních česko-slovenských konferencích v Brně právě na kon-

ci devadesátých let). Danka Lešková speciálně analyzuje roli revue *Bibiany* v reflexi současné literatury pro děti a mládež v letech 1993–2013. V závěru editor a hlavní autor Ondrej Sliacky komentuje celou publikaci a vyzvedává zejména nejnovější fázi literárněvědné reflexe dětské literatury.

Celý svazek působí svěže, inspirativně, současně se vyznačuje akribií, úctou k materiálu a schopností kritické analýzy. Právě proto vyvolává – jako každé dobré dílo – i nové otázky a problémy. Zásadní je (a o tom svazek vlastně je nebo by být měl), nakolik se literárněkritická reflexe dětské literatury projevila v obecné reflexi literatury jako takové, tedy zda tato část literární vědy analýzou specifického materiálu přinesla něco nového pro studium literatury jako takové, čím metodologicky obohatila literární vědu. To můžeme uchopit jen implicitně, není to tu vystiženo explicitně a to je asi škoda. Druhá věc se týká personalistického aspektu tématu: nositeli jednotlivých tendencí ve studiu dětské literatury byli a jsou konkrétní lidé: o nich – jistě z důvodů etických a vztahových – je pojednáváno spíše eufemisticky. Nejde o nějaké axiologické exhibice, spíše o hledání vnitřních a hlubších příčin, proč tomu tak bylo a ty důvody jsou nejen obecně společenské a politické, ale také osobnostní. Každý, komu bylo a je souzeno žít v tomto strašném geopolitickém prostoru zvaném střední Evropa, ví, že osudy vědců a umělců jsou tu všelijaké, že se tu někdy lehčeji lámou charaktery, že je tu poměrně velká schopnost přízpůsobení a podřízení a všudypřítomný strach: ale bez konkrétně přítomného personalistického aspektu nikdy nepoznáme hloubku literárněvědné reflexe dětské literatury. Nejde o denunciaci, ale o opravdu podrobnou analýzu příslušných textů, zejména v letech 1945–1990. To neznamená, že autoři něco zamlčovali: naopak – promlouvají o autorech a dílech přesně. Nemůžeme se však spokojit jen s konstatací závěrů a povrchovou charakteristikou těchto dobových literárněkritických textů, ale měli bychom jít do hlubin a souvislostí – tento drobný deficit jistě mají i některé podobné práce české, na něž se tu někdy a někde odkazuje. Narážíme tu na proměny hledisek u jednotlivých osobností, které buď měnily své názory někdy velmi radikálně, někdy méně radikálně, jiné v podstatě držely jakous takous postojovou kontinuitu. Nejde tedy o zpozdilou „odvážnou“ kritiku těchto postojů a jejich nositelů, ale o postižení toho, co se ukázalo jako vývojově nosné, a byli bychom překvapeni nečernobílým obrazem takového vývoje. Další aspekt, jenž svazek svou nespornou kvalitou vyvolává, je konkrétní estetická podoba dětské literatury: tedy nakolik se do ní přímo promítaly proměny koncepcí a různé ideologické tlaky – neboť tyto tlaky nezmizely ani po roce 1990 – a to zde chybí zcela – jsou to diktáty ekonomické, ale i skupinové, nesporně i ideologické a interpersonální prosazované různou strategií a taktikou. Vždyť vývoj v letech 1949–1990 byl silně poznamenán osobními vztahy i s politickými místy – i na Slovensku je to více než známé. Toto všechno by bylo třeba zohlednit v dalších analýzách dlouhého období literárněvědné

reflexe dětské literatury. To však nemusí vůbec znamenat, že bude takto hodnocena – obrazně řečeno – zítra: i naše současná hodnocení a literárněvědné reflexe dětské literatury jsou totiž svým způsobem „ideologické“ už tím, že vycházejí z dobového názorového klimatu a ideologického mainstreamu, dobových představ, jež budou jistě – stejně jako ty předešlé – znovu překonány něčím jiným a stanou se zas objektem kritických analýz nových generací. U vědomí relativnosti našich dnešních „pravd“ třeba tedy přistupovat i k minulosti a jejím vývojovým peripetiím. Právě slovenská literární věda soustředěná na dětskou literaturu se svým rozsáhlým odborným (ale to je i jinde), ale hlavně organizačním a publikačním aparátem a zázemím je k tomu povolání a vyvolená více než jiné – nemluvě o možné rozsáhlé mezinárodní spolupráci, která jistě průběžně existuje i nyní, ale jejíž prohloubení uvedeným směrem by mohlo přinést nejen přehledové a registračně analytické, ale také hlubší a kontextovější výsledky, jež by měly obecnější metodologický ráz.

Ivo Pospíšil